

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁRSKA PRÁCA

Environmentálna kríza a jej spoločenské aspekty

2011

Anna Križanová

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA A JEJ SOCIÁLNE
ASPEKTY

Bakalárska práca

Štúdijný program: Európske štúdia

Školiace pracovisko: Katedra politológie a európskych štúdií

Školiteľ: Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.

Nitra 2011

Anna Križanová

Pod'akovanie:

Ďakujem svojmu školiteľovi, Doc. PhDr. Ivanovi Dubničkovi, PhD. za jeho pomoc, rady, pripomienky a ľudský prístup pri vypracovaní mojej bakalárskej práce.

Abstrakt

KRIŽANOVÁ, Anna: Environmentálna kríza a jej spoločenské aspekty. [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta; Katedra politológie a európskych štúdií. Školiteľ: Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD. Nitra: FF UKF, 42 s.

Moja bakalárska práca prezentuje globálnu environmentálnu krízu v jej spoločenských aspektoch a dopadoch na ľudskú spoločnosť. Rozdelená je do troch častí, v prvej sa venujem základným environmentálnym pojmom a problémom, prečo kríza vznikla a ako sa prejavuje. V druhej kapitole sa venujem najznámejším autorom, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, a ich dielam. V tretej kapitole sa naopak pokúsim predstaviť aj opačný pohľad na tento celosvetový problém, analyzujem postoj súčasného českého prezidenta Václava Klauza a jeho kritiku environmentálnej krízy.

Kľúčové slová: environmentalistika, environmentálna kríza, ekológia, konzumizmus, spoločnosť, kultúra, environmentalizmus

Abstract

KRIŽANOVÁ, Anna: Environmental crisis and its social aspects.[Bachelor's thesis]. Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Arts, Department of Political Science and European Studies. Supervisor: Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD. Nitra: FF UKF, 42 p.

My thesis presents global environmental crisis in its social aspects and impacts on human society. Divided into three parts, the first is dedicated to basic environmental concepts and problems, why the crisis arose and how it manifests. In the second chapter there are the most famous authors, who are dealing with these issues, and their works. In the third chapter, by contrast, I try to introduce the opposite view on this global problem, analyze the position of the current Czech President Vaclav Klaus and his criticism of the environmental crisis.

Keywords: environmentalistika, environmental crisis, ecology, consumerism, society, culture, environmentalism

Obsah

0 Úvod.....	7
1. Základné pojmy a problémy	8
1.1 Ekológia, environmentalistika a environmentalizmus.....	8
1.2 Environmentálna kríza – fenomén našej prítomnosti.....	10
Ekologický aspekt krízy	11
Ekonomický a sociálny aspekt krízy	12
1.3 Konzumizmus	13
História - budovanie konzumu	14
Vplyv na kultúru.....	16
Má bezhraničný konzum budúcnosť?	17
2. Environmentálna kríza z pohľadu autorov A. Goreho a K. Lorenza.....	20
2.1 Al Gore – Zem na miske váh	20
Ohrozená rovnováha	20
Hľadanie rovnováhy	22
Nastolenie rovnováhy	24
2.2 Konrad Lorenz	25
Osem smrteľných hriechov	25
Odumieranie ľudskosti.....	28
3. Opačný pohľad Václava Klauza	32
3.1 Modrá, nikoli zelená planeta – Co je ohrozeno: klima, nebo svoboda?	32
4. Bibliografia.....	40

0 Úvod

Nie je pochyb, že globálna environmentálna kríza sa stala naším každodenným problémom. Veď jeden bežný deň znamená pre našu planétu 190 km² vyklčovaných dažďových pralesov, ďalších zhruba 120 km² lesov a pôdy sa stratí vplyvom postupujúcich púští, navždy príde o život niekoľko desiatok rastlinných a živočíšnych druhov... Na druhej strane ju však ľudská rasa obohatí o 2700 ton freónov a 15 miliónov ton uhlíka v ovzduší, aby bola atmosféra znovu o trochu teplejšia, voda kyslejšia, pôda znehodnotenejšia...¹ Najsmutnejšie na tom je, že tieto konštatovania nie sú výsledkom nevzdelaných ľudí, ale expertov s najrôznejšími titulmi. Stali sme sa obeťami našej doby a zdá sa že nie je v našom záujme nájsť východisko. Existuje množstvo kníh, článkov či štúdií na túto tému, mnohé z nich ponúkajú aj riešenia, no každé pre má svoje proti a tak sa aj tu, nech je situácia akokoľvek závažná, sa nájdu odporcovia tvrdiaci, že sa nič zvláštne nedeje, že sme len svedkami prirodzených spoločenských a prírodných procesov a nie je dôvod znepokojovať sa.

Cieľom mojej bakalárskej práce bude v prvej kapitole poukázať na tieto problémy a objasniť základné pojmy. V druhej kapitole predstavím pre mňa najzaujímavejších autorov tejto problematiky, Al Goreho a Konrada Lorenza. Al Gore je známym zastáncom ochrany životného prostredia. Jeho zanietenosť si dokonca všimli aj autori populárneho amerického seriálu Futurama, v ktorom si ho dovolili mierne sparodovať a práve tu sa mi dostal do povedomia. Na environmentálnu krízu sa pozerá z pohľadu politika, zatiaľ čo Konrad Lorenz na problém hľadí očami biológa. Tretiu kapitolu som venovala Václavovi Klausovi a jeho knihe Modrá, nikoli zelená planéta, v ktorej environmentálnu krízu spochybňuje a environmentalizmus považuje len za ďalší pokus o svetovú diktatúru.

Ako hlavnú hypotézu som položila domienku, že konzumizmus je dôsledkom globálnej environmentálnej krízy a má priamy dopad na myslenie, spôsob života aj politické názory ľudí.

¹ Majzlan, O. – Kusin, V.: Humánna ekológia, str. 26-27

1. Základné pojmy a problémy

„Rozvoj vedy a techniky na prelome 19. a 20. storočia spôsobil radikálne zásahy do života a činnosti človeka; prelom nastal v priemysle, v poľnohospodárstve, v doprave a spojoch. So zdokonaľovaním ľudskej činnosti nadobudla ľudská sloboda „kozmicke dimenzie“; človek sa odpútal od Zeme, no zároveň sa zmocnil jej najhlbších útrob a svetových oceánov. Svojou univerzálnou činnosťou a prítomnosťou poznamenal rastlinný aj živočíšny svet, poznačil aj anorganickú prírodu. No vari najviac poznamenal vlastné životné prostredie, ktoré mu túto činnosť umožnilo, no na druhej strane je čoraz viac zdevastovanejšie a pre zdravý život človeka nebezpečnejšie.“²

Predhistóriu ekológie považuje Juraj Kučírek za mytológiu. V najstarších mytológiách mala Matka Zem mnoho podôb, bola predstaviteľkou múdrosti, spravodlivosti, lásky, zrodzenia aj smrti. Boli jej pripisované všetky pozitívne vlastnosti, pretože žila v harmónii s ľuďmi, bola nekonečným zdrojom ich obživy. Avšak po neolitickej revolúcii, kedy vzniká nový politický útvar štát a menia sa spoločenské vzťahy, mení sa aj postoj k prírode. Ľuďom už nestačilo to, čo im príroda ponúkala a priamoúmerne s rastúcimi nárokmi na obživu a život je zásah do prírody viditeľnejší. Aj keď boli tieto zásahy iba lokálne, určite boli akousi predzvesťou toho, čomu musíme dnes pod názvom celosvetová globálna kríza čeliť.³

Ľudstvo vstúpilo do éry, ktorá je charakteristická narastajúcim degeneračným pôsobením človeka k prírode. Skupina ľudí opojená pocitom výnimočnosti „konzumuje bez miery a disciplíny bohatstvá Zeme, ba priam aj jej existenciu.“⁴

1.1 Ekológia, environmentalistika a environmentalizmus

Ekológia je slovo pochádzajúce z gréčtiny: EKOS-obydlie, LOGOS-veda. Je to veda o vzájomných vzťahoch medzi organizmami a ich životným prostredím. Termín a vymedzenie v tomto zmysle pochádza od Ernesta Haeckela, nemeckého biológa, darvinistu a profesora jenskej univerzity, z roku 1866. Ako samostatná veda bola však oficiálne uznaná až na medzinárodnom botanickom kongrese v Bruseli v roku 1910. Ide o biologickú vedu, vo Francúzsku je považovaná dokonca za jednu z najnáročnejších

² Majzlan, O. – Kusin, V.: Humánna ekológia, str. 17

³ Kučírek, J.: Ekofilozofia včera, dnes a zajtra, str. 25-28

⁴ Ibidem, str. 83

biologických vied.⁵

Environmentalistika je relatívne novým pojmom, pochádza približne zo sedemdesiatych rokov 20. storočia. Je to odbor, ktorý využíva poznatky rôznych vedných odborov, napr. ekológie, chemie, fyziky, či ekonómie a skúma vzájomné pôsobenie človeka a ekosystémov. Zaoberá sa aj prevenciou znečisťovania životného prostredia a zahrňuje tiež ochranu prírody. Lingvistický pôvod má vo francúzskom slove *environnement* alebo v anglickom *environment*, čo znamená okolie/prostredie.

Tento termín, na rozdiel od ekológie, zodpovedá kríze nielen v prírode ale aj v spoločnosti. Predstavuje široko koncipovaný interdisciplinárny pohľad. Spája vedy spoločenské aj biologické, pretože „človek sa na svojej evolučnej ceste dostal na taký stupeň vývoja, že už nemožno pri analyzovaní konfliktu skúmať len vzťah medzi prírodou a kultúrou, ale najskôr treba skúmať človeka v jeho výsostne vlastnom spoločenskom a kultúrnom teritóriu.“⁶

Environmentalizmus predstavuje svetonázor a filozofické smerovanie založené na vzťahoch medzi prírodou a spoločnosťou. Ako iné ideológie, aj environmentalizmus sa zrodil z krízy a to z krízy kultúry a zdevastovaného životného prostredia. V analýze globálnej environmentálnej krízy sa javí 20. storočie ako prelomové, najmä v 60.-70. rokoch. Vtedy sa odhalila skutočnosť, že človek svojim konaním nenarušuje len životné prostredie, ale aj kultúru a seba samého ako súčasť prírody. Tak vznikli prvé ekologické hnutia s globálnym charakterom, je to tiež obdobie vzniku prvých myšlienkových koncepcií, ktoré reagujú na skutočný stav vzťahu človek-príroda, príroda-kultúra. Environmentalizmus je prvou ideológiou, ktorá začala pretraktovať etické postoje ľudí ku všetkým zložkám prírody - živej aj neživej. Medzi najznámejších predstaviteľov týchto myšlienkových smerov patria James E. Lovelock, Henryk Skolimovsky, Arne Naess či Konrad Lorenz.

Environmentalizmus však predsa len nie je ničím úplne novým. Už antická mytológia a filozofia sa zaoberali vzťahom človeka k prírode. Napriek tomu priniesol niečo podstatné, o čom v antike nepremýšľali (a popravde ani nemali prečo). Upozornil na hrozbu ekologickej krízy a odhalil aj jej hlavného vinníka, ktorým je človek. Spojil prírodné a spoločenské vedy, aby spochybnil antropocentrický model, že človek nie je

⁵ Dubnička, I.: Kulturoológia a environmentalistika a ich výchovné aspekty, str. 9

⁶ Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str. 25

konečným cieľom svetového diania, ale poukázal na to, že sme všetci rovnako na našej planéte závislí a keď budeme systematicky ničiť jej budúcnosť, zničíme aj tú svoju.

V súčasnosti predstavuje jednu z alternatív, ktoré sa postavili proti nekontrolovanému drancovaniu prírodných zdrojov v „záujme materiálneho blahobytu ľudstva.“⁷

1.2 Environmentálna kríza – fenomén našej prítomnosti

V roku 1930 v údolí rieky Maasy v Belgicku došlo k nahromadeniu oxidov síry a zlúčením flóru v ovzduší; zo 6000 postihnutých zomrelo 60 ľudí. V roku 1962 došlo k prvému globálnemu znečisteniu ovzdušia a k značnému narušeniu zdravotného stavu obyvateľstva Washingtonu, New Yorku, Philadelphie, Londýna, Rotterdamu, Hamburgu, Paríža, Frankfurtu a Prahy. V roku 1979 v Bhopale, India, došlo k poruche v továrni na výrobu umelého hnojiva. Bezprostredne zahynulo 3600 ľudí, pričom došlo k značnému zamoreniu ovzdušia nebezpečnými exhalátmi. V roku 1986 v Černobyle, Ukrajina, došlo k výbuchu atómovej elektrárne s veľkým počtom na ľudských životoch a s rádioaktívnym mrakom ohrozujúcim Ukrajinu, Bielorusko, Fínsko, Poľsko, Nemecko, Francúzsko a časť východného Slovenska. V roku 2000 došlo k úniku 100 000 kg kyanidu do rieky Sáva v Rumunsku; bol zaznamenaný značný úhyn rýb a rastlínstva.⁸ V roku 2010 bol v Mexickom zálive poškodený ropný vrt, z ktorého denne od apríla do júla unikalo 800 tisíc litrov ropy⁹. O život prišlo nespočetné množstvo morských živočíchov, vtákov a 11 robotníkov spoločnosti British Petroleum. Táto katastrofa sa považuje za jednu z doteraz najničivejších ekologických katastrof vôbec.

Všetky tieto katastrofy bezprostredne súvisia s ľudskou činnosťou, sú rámcované výdobytkami modernej doby.

Človek sa postupom času prostredníctvom vedy a techniky zdokonaľuje, posúva hranice ľudského sveta na úkor hraníc prírody a tým príroda prestáva byť „bytím o sebe“. Pôsobí na ňu, vo vzťahu k nej sa zdokonaľuje v jej systematickom ničení a príroda mu len podlieha, nechá sa nemo vykorisťovať. Invázia ľudskej činnosti sa stáva svedectvom toho, ako sa tento proces premieta do vzrastajúcich požiadaviek na suroviny, na nové technológie, no najmä do globálnej požiadavky ochrany životného prostredia. Z prírody ako z nevyčerpatel'ného a nezničiteľného zdroja existencie sa

⁷ Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str.: 26-30

⁸ Majzlan, O.-Kusin, V.: Humánna ekológia, str. 18-19

⁹ In: http://spravy.pravda.sk/ropa-do-mexickeho-zalivu-nadalej-unika-vyskytli-sa-problemy-p15-sk_svet.asp?c=A100509_153340_sk_svet_p23, 15.11.2010

stáva ohraničený predmet ľudského konania. Faktom však zostáva, že človek je jej súčasťou, že je v konečnom dôsledku limitovaný ekologickými podmienkami a zákonmi. No to si v rámci prevládajúceho antropocentrizmu uvedomuje len veľmi malé percento obyvateľstva.¹⁰

A čo to vlastne antropocentrizmus je? Juraj Kučírek ho označuje ako ľudský šovinizmus. „*Ľudský šovinizmus je názor zakotvený v našej kultúre a opiera sa o presvedčenie, že ľudia sú korunou stvorenia a merítkom všetkých vecí.*“¹¹ Filozofický antropocentrizmus prerástol v období víťazstva rozumu do extrémneho antropocentrizmu poznačeného uzavretosťou ľudstva samého do seba. Milan Valach však pojem antropocentrizmus nepovažuje za dostatočný, pretože „*to nie je človek, ale ľudia, ktorí žijú na tejto planéte, tvoria ľudské spoločenstvo a ľudské dejiny. Presný názov nášho východiska preto nie je antropocentrizmus ale antro-po-lycentrismus, ktorý vystihuje mnohosť ľudských centier...*“¹²

Podľa uznávaného českého profesora Jozefa Šmajsa dnešná ekologická kríza nie je tradičnou spoločenskou krízou ekonomickou, politickou či morálnou. Nie je zlyhaním svetovej technickej civilizácie, pretože jej systém evidentne prosperuje a nie je ani krízou riadenia, pretože ju nikto neriadi. „*Globálna ekologická kríza je dosiaľ neznámym typom krízy evolučného úspechu protirôdnej kultúry.*“ Vznikla jej nárazom na medzu absorpčnej kapacity Zeme, na prekážku, ktorú bez zásadnej vnútornej premeny nemôže prekonať.¹³

Podľa Dubničku sa dá ekologická kríza rozdeliť do nasledujúcich aspektov:

Ekologický aspekt krízy

Je zjavné, že stále sa zhoršujúce životné prostredie je v súčasnosti najväčším problémom ľudstva. Príznaky environmentálnej krízy sú stále viac evidentné, že ich nemôžu prehliadať ani tí najväčší enviroskeptici, no napriek tomu sa denne prehlbujú. Medzinárodné konvencie týkajúce sa životného prostredia, ktoré boli prijaté, sú len nepatrným zmiernením, žiadnu závažnejšiu situáciu však nevyriešia a budú sa musieť stále viac rozširovať aj do ďalších sfér. Ľudia sa stali priam závislí na tomto životnom štýle a tak ani jeho najväčší odporcovia, ochranári a ekológovia sa nevyhnú spolupodielaniu sa na devastácii prírody. Chtiac či nechtiac musia využívať energiu

¹⁰ Majzlan, O.-Kusin, V.: Humánna ekológia, str. 10-11

¹¹ Kučírek, J.: Ekofilozofia včera dnes a zajtra, str. 57

¹² Valach, M.: Ekologická kríza, svet na predele. In Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života

¹³ Šmajš, J.: Ohrozená kultúra, str. 135

potrebnú na chod civilizácie, používajú dopravu a médiá a ak aj nepoužívajú počítače, nevyhnú sa službám, ktoré by bez nich nefungovali (pošta, zdravotníctvo, banky...). Pre tento spôsob života sa zaužíval celkom výstižný pojem – konzumizmus. Ľudia sa nechávajú viesť svojou túžbou a všetko čo vymyslia slúži len na jej uspokojenie. A práve výroba nadprodukcie má za následok znečisťovanie životného prostredia, čo môžeme nazvať ekologickou krízou. Bez akýchkoľvek pochybností teda môžeme konštatovať, že dnešné „klasické“ ekologické problémy, ako napríklad globálne otepľovanie Zeme, ozónová diera, kyslé dažde, odpady, energia či vymieranie druhov zostávajú nielen otvorené, ale ich aktuálnosť sa neustále prehľbuje.¹⁴

Ekonomický a sociálny aspekt krízy

Neustále sa zhoršujúca ekologická kríza nie je jediným problémom trápiacim ľudstvo. Každý klad má svoj zápor tak ako má každý deň svoju noc. Preto môžeme svet rozdeliť na bohatý sever a chudobný juh, na ekonomicky prosperujúci západ a zaostávajúce krajiny tretieho sveta. Týmto však nie je ohrozené len životné prostredie ale aj kultúra samotná, pretože svet balansuje na okraji medzinárodného konfliktu, ktorý môže prerásť až do celosvetovej sociálnej krízy. Preto dostáva globálna kríza aj prívlastok environmentálna, čo vystihuje nielen jej ekologický ale aj sociálny a ekonomický charakter.

Ekonomika je rozhodujúcim faktorom sociálnej reality. V súčasnosti je však pod neustálym ekologickým drobnohľadom. Je to spôsobené najmä tým, že prudko ubúda surovínových zdrojov, ktoré sú potrebné na jej plynulý chod. Z toho neskôr vyplynuli aj rôzne medzinárodné konvencie na ochranu životného prostredia. Táto skutočnosť je spätá s rýchlo stúpajúcou kvalitou technológií po druhej svetovej vojne. Urýchlená výroba, živená čoraz väčším dopytom, priniesla okrem zvýšenej životnej úrovne aj väčší tlak a dopyt po prírodných zdrojoch.

Ekonomický rast úzko súvisí s rastom populačným a oba vzájomne ovplyvňujú vzťah človeka k ostatnému svetu a k životnému prostrediu. Ak bude tento trend pokračovať rovnakým tempom, kedy za jedno desaťročie sa svetová populácia „oobohatí“ o jednu celú miliardu obyvateľov, bude treba riešiť omnoho dôležitejšie otázky ako len to, kedy sa minú svetové zásoby ropy a nerastných surovín. Bude sa treba zamyslieť aj nad otázkou, či je pre všetkých ľudí na Zemi dosť ornej pôdy a

¹⁴ Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str.: 69-73

pastvín, ktoré sa strácajú v dôsledku výstavby ciest pre autá, ktoré možno za chvíľu nebudeme môcť ani používať.

Najviac viditeľným príkladom toho, ako spolu súvisia javy sociálne a ekologické je nerovnomerné prerozdelenie stále ubúdajúcich svetových zásob surovín medzi Západom a ostatným svetom. Ekonomika tieto javy premostňuje, diktuje chod dejín a tým pádom aj kultúry. Aj všetky vojny, či už išlo o tie stredoveké alebo o tie v 20. storočí, boli vedené ekonomickými záujmami mocností.¹⁵

1.3 Konzumizmus

Konzumizmus je tendencia ľudí nadmerne nakupovať a hromadiť predmety a pôžitky za účelom zvyšovania osobného šťastia. Takto nejako by mohla znieť všeobecná definícia. Konzumizmus je dnes chápaný najmä z kultúrneho hľadiska. Zahrňuje masovú zábavu, televíziu, či pôžitkárstvo spojené s nákupmi v obchodných centrách atď. Hovorí sa, že odtrhol západného človeka od svojich tradičných hodnôt a preto sa spoločnosť dostáva do morálnej krízy. Na druhej strane však stojí dôraz na individualizmus a potešenie, čo je chápané pozitívne. Spotreba je motorom ekonomiky štátov, poháňa ekonomický rast. Prvky tohto novodobého fenoménu sa dostávajú do všetkých aspektov ľudského života: psychologických, politických, ekonomických, environmentálnych, sociálnych...

Bohužiaľ zápory z toho vyplývajúce sú značne v prevahe, upozorňujú na ne rôzne environmentálne hnutia, ekológovia, filozofi, či dokonca teológovia. Bežného občana akoby stále tieto hrozby obchádzali, pritom však dopady praveľkej spotreby neostávajú bez následkov a musí ich znášať aj on sám. Konzum vytvára na prírodu a všetko živé v nej, teda aj na človeka, silný tlak, ktorý sa prejavuje v podobe celosvetovej environmentálnej krízy.¹⁶

Hlavný cieľ konzumnej kultúry je uspokojiť individuálne potreby a keď sú uspokojené, treba ponúknuť nové. Zygmund Bauman charakterizoval túžby a návyky postmoderného konzumenta ako nestále. Potreby neberie nikdy ako celkom uspokojené. „*Hlavné slovo tu má prchavosť, dočasnosť všetkých záväzkov – má väčší význam ako samotná vernosť.*“¹⁷ Problémy a strach trhu vidí Bauman v tom, že uspokojenie konzumenta je okamžité, teda konzumuje sa príliš rýchlo, čas spotreby je redukovaný

¹⁵ Dubnička, I.: Kulturológia a environmentalistika a ich výchovné aspekty, str.: 28-29

¹⁶ In: <http://nezavisli.blogspot.com/2009/06/konzumizmus.html>, 16.11.2010

¹⁷ Bauman, Z.: Globalizace, str. 78

na minimum. Preto sa konzument nesmie sústrediť príliš na jednu vec, ale musí byť impulzívny a nestály a jeho kultúra sa musí zákonite orientovať nie na učenie, ale zabúdanie.

Konzument si doslova pýta byť oklamánym trhom, stále hľadá nové túžby. Trh mu ponúka množstvo možností a atrakcií. Tieto lákadlá mu ponúkajú pocit slobody; keď si vyberá, má pocit, že on tu je kritikom, sudcom. Avšak nejde tu o skutočnú slobodu, pretože si môže vybrať len z tých možností, ktoré mu ponúka trh.¹⁸

Boris Merhaut vo svojej prednáške Ľudské potreby, hodnoty a pseudohodnoty rozlišuje ľudské potreby na existenčné a axiologické (hodnotové).¹⁹ Bohumil Fiala vo svojej prednáške K etickým aspektom ochrany životného prostredia rozdeľuje túžbu po materiálnom blahobyte ďalej na vedomú a nevedomú.²⁰ Potreby sa premietajú do štyroch úrovní: 1. Byť, 2. Mať, 3. Činiť, 4. Byť v interakcii. Merhaut sa odvoláva na chilského ekologického ekonóma Manfreda Max-Neefa, ktorý dospel k nasledujúcim postulátom o základných ľudských potrebách:

1. Základné ľudské potreby sú konečné, nepočetné a klasifikovateľné.
2. Základné ľudské potreby sú v rôznych historických dobách i rôznych kultúrach, od primitívnych po technicky najvyspelejšie, v zásade rovnaké. To, čo sa mení, sú spôsoby a prostriedky, ktorými sa tieto potreby uspokojujú.²¹

História - budovanie konzumu

„Z historických skúseností vyplýva, že ľudia hája predovšetkým svoje osobné záujmy. Zdá sa, že dochádza k veľmi úzkemu prepojeniu osobného úspechu a pôžitku s vlastnou existenciou – k akejosi modifikácii pudu sebazáchovy, ktorý je v nás zakotvený najhlbšie.“²²

Konzumizmus je najčastejšie spojovaný so západným svetom, no v súčasnosti existuje naprieč rôznymi civilizáciami, kultúrami a štátmi (najmä behom poslednej dekády - globalizácie). Je teda multikultúrny a geograficky nezadefinovateľný.

Konzumizmus nie je "vynálezom" 20.-21. storočia, môžeme ho datovať už od praveku, od počiatkov poľnohospodárstva, od prvého kumulovania nadprodukcie, kedy

¹⁸ Ibidem, str. 81

¹⁹ Merhaut, B.: Ľudské potreby, hodnoty a pseudohodnoty. In Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života

²⁰ Fiala, B.: K etickým aspektom ochrany životného prostredia. In: Smerovanie k udržateľnému rozvoju

²¹ Merhaut, B.: Ľudské potreby, hodnoty a pseudohodnoty. In Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života

²² Fritscher, L.: Ekogramotnosť a trvalá udržateľnosť. In Smerovanie k udržateľnému rozvoju

naši prapredkovia zistili, že môžu mať viac ako len to, čo bezprostredne potrebujú k prežitiu.

Najväčší obrat prišiel s industriálnou revolúciou, ktorá vytvorila neobvyklú situáciu: prvýkrát v histórii boli produkty dostupné v značnom množstve s neobvykle nízkymi cenami, teda si ich mohol dovoliť skutočne skoro každý. Zahájil sa vek hromadnej spotreby. Táto éra je však v dejinách jediná, kde je predstava o hromadnom konzume prípustná.

Hlavná vlna konzumizmu prišla po II. svetovej vojne, v 50. rokoch 20. storočia, hlavne v Spojených štátoch amerických (Európa bola príliš zdevastovaná vojnou). Naopak, o dekádu neskôr, v búrlivých 60. rokoch, vyrástol najmä medzi mladou generáciou odpor proti konzumnému spôsobu života a to vo väčšej či menšej miere ovplyvnilo ostatné, v tej dobe vznikajúce, myšlienkové ale aj umelecké smery. Začiatok 80. rokov sa považuje za druhú hlavnú vlnu, kedy pod vplyvom neoliberalného kapitalizmu a jeho politických predstaviteľov (Margareth Thatcher, Ronald Reagan...) na ňu v 90. rokoch nadviazal nový fenomén globalizácie.²³

Predpokladom fungovania trhovej ekonomiky je konzum, spotreba a vlastníctvo. Jednou zo základných hodnôt trhového fungovania ekonomiky je totiž trhový rast. Predpokladom ekonomického rastu je spotreba a jej zvyšovanie, jeho cieľom je všeobecný blahobyt. David Korten sa na túto tému vo svojom diele *Keď korporácie vládnu svetu* vyjadril: „*Ludský pokrok sa dá najlepšie merať rastom hodnoty vecí, ktoré členovia spoločnosti spotrebujú; vyššia úroveň spotreby zvyšuje blahobyt spoločnosti tým, že stimuluje rast produkcie.*“²⁴ Z toho vyplýva, že v záujme trhovej ekonomiky je podporovať v ľuďoch túžbu po vlastníctve a spotrebe, pretože to má blahodárne účinky na ekonomický rast (Korten to nazýva „posväcovanie chamtivosti“.²⁵) Inými slovami, je v záujme trhu, aby z ľudí boli konzumenti. Je preto na mieste otázka, do akej miery sme do spotreby nútený a do skej miery je našou voľbou. Trh ponukou reaguje na dopyt a množstvo tovaru je dané konkurenciou, ktorá má zvyšovať kvalitu tovarov, avšak zároveň trh prostredníctvom reklamy umelo vytvára a vnucuje potreby, ktoré nevychádzajú od spotrebiteľa.

Erich Fromm vo svojej knihe *Mít nebo byť?* opísal situáciu nasledovne: „...v tomto

²³ pozri bližšie: History of consumerism in: http://www.experiencefestival.com/consumerism_-_history a <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Consumerism.html>, 16.11.2010

²⁴ Korten, David C.: *Keď korporácie vládnu svetu*, str. 70

²⁵ *Ibidem*, str. 69-71

*svete nie je dôležité byť priateľský, ale mať veľa priateľov, nejde o to milovať, ale mať niekoho lásku, nejde o to len byť zdravý, ale pochváliť sa, aké choroby máme (zdravie aj choroba sú majetkom), necestujeme, len aby sme spoznávali, ale aby sme mali čo najviac zážitkov..."atď.*²⁶ Predmetom konzumu sa teda nestávajú už len veci materiálne, človek si robí nárok aj na vlastníctvo a konzum abstraktných vecí a duchovných hodnôt. Takéto zážitky sú však krátkodobé, preto musia byť stále silnejšie. Človek si stanovuje vrcholy a keď ich dosiahne, je šťastný, no toto šťastie netrvá dlho: „...zdá sa mu, že sa mu podarilo dosiahnuť triumf, ale po triumfe nasleduje hlboký smútok, pretože sa nič nezmenilo..."²⁷

Vplyv na kultúru

Konzumizmus a s ním spojený vznik marketingu mal na kultúru a človeka značne homogenizačný vplyv. Marketing vie nielen zistiť, po čom konzument túži, no dokáže tieto túžby po tom či onom produkte aj vyvolať. V tomto smere dopomohol k homogenizácii kultúry objav televízie. Dospelí aj deti trávajú pred obrazovkami niekoľko hodín denne, pričom táto činnosť nahrádza nielen rodinný, spoločenský a kultúrny život, ale aj formuje správanie divákov.

Pre marketing nadnárodných spoločností je problémom podmienka: „že na získavanie zákazníkov je potrebné rešpektovať miestny vkus a kultúrne odlišnosti. Snom marketingových odborníkov, je taká globalizovaná konzumná kultúra, ktorú vedno spája vernosť značke, a ktorá firmám umožňuje predávať svoje produkty s tým istým reklamným textom v Bangkoku, Paríži alebo New Yorku."²⁸ Aby dosiahli tento cieľ, začínajú s výchovou ku konzumu u detí a mládeže. Vďaka satelitom môžu deti a mládež na všetkých kontinentoch sledovať rovnaké programy, ako napríklad MTV či Cartoon Network, môžu túžiť po rovnakých hračkách, ktoré reprezentujú animovaní hrdinovia z ich obľúbených seriálov, teenageri počúvajú rovnaké piesne a príbehy, ktoré majú väčšinou jediné posolstvo: si mladý, tak si užívaj, kúp si preto tento nápoj, toto CD, tričko či film, lebo len tak dosiahneš úspech u ostatných a zapadneš do davu.

Táto výchova sa uskutočňuje celkom ľahko. Potreba ostať konzumentom núti rodičov pracovať čoraz viac a preto v práci trávajú čoraz viac času ako pred niekoľkými desaťročiami, len aby si udržali rovnaký životný štandard. Reálny príjem priemerného

²⁶ Fromm, E.: Mít nebo být, str. 59

²⁷ Ibidem, str. 93

²⁸ Korten, D., C.: Keď korporácie vládnu svetu, str. 155

amerického pracovníka sa napríklad medzi 70.-80. rokmi 20. storočia znížil o 16%, avšak príjem rodiny zostal relatívne stály. Do roboty totiž začali chodiť aj manželky a čas venovaný práci ide na úkor času venovanému výchove a starostlivosti o deti. Americký sociálny antropológ Robert F. Murphy sa tému pracujúcej ženy vyjadril: „*Pracujúca žena je skôr produktom priemyslového kapitalizmu ako feministických hnutí.*“ Ženy sa pravdepodobne zo zamestnania do domácnosti už nevrátia. Žijeme v spoločnosti, ktorá meria hodnotu človeka peniazmi a tam cesta k úcte a moci vedie cez ekonomiku, nie cez domácnosť.²⁹

Tieto metódy tak smerujú k cieľu homogenizácie kultúry, ktorá stotožňuje záujmy obchodných spoločností so záujmami verejnosti. Dochádza k oslabovaniu ideového pluralizmu spoločnosti, v záujme jej rozvoja je správne aby sa kládol dôraz na osobný finančný zisk a teda aj individualizmus, čo je prvoradá hodnota obchodných spoločností. V tomto smerovaní tak môžeme vidieť v podstate dva protichodné smery správania: uniformitu (ktorá vyplýva z homogenizácie spoločnosti) a individualizmus.

Má bezhraničný konzum budúcnosť?

Západná civilizácia, so svojou technikou a ekonomikou, vytvára asymetrický model vo vzťahu: ľudská spotreba-človek-príroda. Tento špecifický vzťah je však ľahšie viditeľný pri porovnaní chudobnej časti ľudstva so západnou civilizáciou. „*Pri súčasnom počte obyvateľov ide zhruba miliarda obyvateľov každý večer spať hladná. Pritom pôda, od ktorej závisí produkcia našich potravín, je rýchlejšie vyčerpávaná, než ju príroda dokáže regenerovať a kedysi najväčšie rybolovné oblasti kolabujú v dôsledku nadmerného rybolovu. Nedostatok vody sa stal bežným javom, a to nie pre dočasné obdobia sucha, ale hlavne z dôvodu vyčerpania spodných vôd a riek a tempom, presahujúcim ich regeneračnú schopnosť. Dozvedáme sa o devastovaných spoločenských a to v dôsledku úplného vyčerpania lesov a rybolovných oblastí...*“³⁰ Zatiaľ čo obyvateľ chudobnej krajiny úzko pociťuje núdzu o zdroje a spätosť s prírodou, konzumnému západnému človekovi jeho spôsob života ani neumožňuje tieto vzťahy spozorovať. Vyššia spotreba však znamená vyššie nároky na energiu a teda aj vyššiu záťaž na prírodné zdroje, z čoho vyplýva väčšia záťaž a škodlivosť tohto spôsobu života na prírodu. Bohaté krajiny pritom využívajú na chod svojej spoločnosti ľudské aj prírodné zdroje chudobných krajín tretieho sveta. Nedostatočný kapitál týchto

²⁹ Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str.: 83

³⁰ Korten, D., C.: Keď korporácie vládnu svetu, str. 69

krajín má na svedomí nízku sociálnu úroveň obyvateľstva a to je príčina ďalšej devastácie životného prostredia. Napríklad v štátoch Južnej Ameriky, kde nadnárodné koncerny ťažia drevo a ropu, sa miestne obyvateľstvo veľmi nezaujíma o dažďové lesy, ktoré sú dôležitým článkom vo svetovom ekosystéme. Zamestnanie sa v týchto spoločnostiach a podieľanie sa na ich vyrubovaní je pre nich ojedinelá šanca finančného zárobku. Nízka vzdelanosť (vyplývajúca z ich sociálneho postavenia) im ani nedovoľuje uvedomiť si dosah vymiznutia tohoto dôležitého ekosystému ovplyvňujúcemu svetovú klímu. Myslia len v dimenziách prítomnosti, budúcnosť je pre nich irelevantná.³¹

Z toho však skôr či neskôr môže vyplynúť geopolitický konflikt o tieto zdroje, ktorému sa bohaté krajiny snažia zabrániť integráciou chudobných štátov do procesu globalizácie, ktorá má priviesť rozvojové krajiny k vyššiemu životnému štandardu a k "západnej" životnej úrovni. Podľa nadšených vízií (ktoré by boli prípustné tak v 18.-19. storočí) je postup asi takýto: vyspelé ekonomické štáty Západu hospodárskou pomocou a previazaním trhu dotiahnu ekonomiku postkomunistických štátov na svoju úroveň a tie v rámci postupnosti následne do takejto polohy uvedú aj krajiny tretieho sveta. Je ale aspoň trochu možné aby sa toto uskutočnilo? Zoberme si napríklad Čínu. Jej rozloha je približne rovnaká ako rozloha USA, no Číňanov je päťkrát viac ako Američanov. Priemerná americká rodina vlastní jedno až dve autá. Jestvuje ale na Zemi toľko železnej rudy, aby mohla mať každá čínska rodina aspoň jedno auto? A je toľko ropy aby sme mohli tieto autá „nakŕmiť“? V Číne je chronický nedostatok poľnohospodárskej pôdy, ktorá by však musela ísť na úkor nových ciest aby bolo na čom jazdiť. A to ešte nehovorím o množstve exhalátov vypustených do atmosféry. A skúsme si predstaviť, že by sme postupovali ďalej do Južnej Ameriky, Afriky, Indie...

Naplnenie týchto vízií, ktoré sľubujú materiálny dostatok pre všetkých, úzko súvisí so spravodlivým prerozdelením svetového bohatstva surovín. To ale môže figurovať nanajvýš v rovine teoretickej, pretože trhová ekonomika je sebecká, nepozná altruizmus, len konkurenciu. Nie je v záujme ekonomických veľmocí, aby krajiny, z ktorých čerpajú lacnú pracovnú silu a predstavujú pre nich i odbytistia tovaru, sa dostali na ich úroveň. No zásoby fosílnych palív majú svoje hranice (i keď nájdu sa aj priemerne vzdelané rodiny, kde sa nielen mládež v teenagerskom veku nazdáva, že zásoby ropy sú nevyčerpatel'né). Životná úroveň ekonomických veľmocí je viac závislá

³¹ Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str. 79-81

na prísune surovín a výrobe energie ako krajiny tretieho sveta. Pre západnú civilizáciu bude nedostatok ropy znamenať väčšiu katastrofu ako pre indického roľníka, ktorý je už po celé stáročia závislý na volskom záprahu, predstavujúcom preň hlavný zdroj energie. A zatiaľ čo indický roľník si je plne vedomý významu hovädzieho dobytku, ako zdroja energie nutného pre jeho život, väčšina Euroameričanov sa vôbec nezamýšľa nad tým aké sú svetové zásoby fosílnych palív.³²

³² Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza, str. 16-20

2. Environmentálna kríza z pohľadu autorov A. Goreho a K. Lorenza

2.1 Al Gore – Zem na miske váh

Al Gore je americký politik, bývalý viceprezident Billa Clintona, neúspešný kandidát na prezidenta a senátor z Tennessee. Hlavne však je oddaným zástancam ochrany životného prostredia. Za dielo *Nepříjemná pravda* získal filmovú cenu Oscar za najlepší dokument v roku 2007. V tom istom roku tiež obdržal spoločne s medzivládny panelom pre klimatické zmeny (IPCC) Nobelovu cenu za mier.

Ohrozená rovnováha

Ohrozená rovnováha je prvý väčší celok knihy. Ide o popisný rozbor stavu ekosystému na počiatku 90. rokov minulého storočia. Rozdelená je do kapitol: Lodi v poušti; Stín, ktorý vrhá naše budúcnosť; Podnebí a civilizace: historický prehľad; Buddhuv dech; Kedyž vyschne studna; Do hĺbky kuže; Semena nedostatku a Pustina plná odpadku. Gore najprv predstavuje hlavné problémy súčasnosti. Hneď v úvode prvej kapitoly hovorí o svojom zážitku z Aralského jazera, ktoré už zanedlho jazerom nebude. *„Kedysi bolo toto jazero štvrtým najväčším vnútrozemským „morom“ na svete a najväčšou zásobárňou rýb v sovietskej Strednej Ázii; dnes ale vysychá v dôsledku ľudských zásahov do ekologickej rovnováhy“*.³³ Ďalej rozpráva o hromadení oxidu uhličitého (CO₂), metánu a ďalších plynov v atmosfére, ktoré vedú k takzvanému „skleníkovému efektu“, ktorý spôsobuje „globálne otepľovanie“, v dôsledku čoho dochádza ku globálnej zmene klímy na celej Zemi. Predstavuje tiež problém „svetielkujúcich oblakov“, s ktorými sa stretol na svojom putovaní po oboch pólach našej Zeme. *„Tieto „svetielkujúce oblaky“ sa občas objavujú vo chvíľach, kedy krajinu zahalí večerná tma. Sú biele, priesvitné, trblietajú sa a vyzerajú veľmi neprirodzene. Objavujú sa stále častejšie dôsledkom obrovského hromadenia metánu v atmosfére, ktorý sa uvoľňuje zo skládok odpadov, uhoľných baní, z miliard ďalších ľudských činností“*.³⁴

V 2. kapitole nastoľuje otázky prečo prišlo k tomu, že ľudstvo sa dostalo do situácie, kedy je schopné sebazničenie sa? A prečo i naďalej väčšina ľudí túto situáciu prehliada a jedná akoby sa nič nedialo? Dokonca, ako je možné, že niektorí ľudia

³³ Gore, A.: Zem na miske váh, str. 24

³⁴ Ibidem, str. 29

vyjadrujú pochybnosti o skutočnostiach ako je proces globálneho otepľovania – zmena klímy?

Tretia kapitola je historickým prehľadom udalostí, ktoré boli v minulosti spôsobené okrem iného aj nepriaznivým počasím alebo prírodnými katastrofami, akou bol napríklad výbuch indonézskej sopky Tambory roku 1816 a tiež dokladá, ako tieto udalosti drasticky ovplyvnili podnebie a životné podmienky človeka. Konkrétne tento výbuch napríklad viedol k zamoreniu atmosféry takým množstvom sadzí a prachu, že rok 1816 bol pomenovaný ako „rok bez leta“ – celosvetovo nižšia viditeľnosť spôsobila, že v amerických kolóniách sa ani cez leto neroztopil sneh – a ešte dva roky potom trvalo, kým sa prach usadil. A to nie je jediný príklad, ktorý uvádza. „*Malé klimatické zmeny spôsobené sopečnými erupciami zohrali významnú rolu aj vo vývoji Veľkej francúzskej revolúcie*“.³⁵ V roku 1789, kedy revolúcia vyvrcholila, to bolo už šieste leto neuródy a chladu. Zapríčinilo to hneď niekoľko sopiek – islandské Hekla a Skaptar Jokul a japonská sopka Asama. To prispelo k spoločenskému nepokoju pred napadnutím Bastily, čo rozhodujúcim spôsobom ovplyvnilo chod medzinárodných dejín.

Gore však neuvádza priebeh a dopad týchto udalostí len v podnebných súvislostiach, ale aj v sociálno-ekologických a snaží sa tak v čitateľovi prebudiť pochopenie pre riziká, ktoré nám hrozia tu a teraz pokiaľ nezačneme okamžite konať.

V ďalších kapitolách nasleduje návrat k ekologickým problémom súčasnosti, pričom sa nimi autor zaoberá obširnejšie a do väčšej hĺbky.

Najprv analyzuje problémy atmosféry. Venuje sa trom hlavným okruhom problémov. Prvým je úbytok ozónu, teda stenšovanie ozónovej vrstvy a tvorba ozónovej diery nad Antarktídou, druhým je znížená oxidácia zemskej atmosféry a tretím, pravdepodobne najzávažnejším okruhom, je globálne otepľovanie vznikajúce ako dôsledok vzrastajúcej koncentrácie oxidu uhličitého, metánu a ďalších plynov, ktoré pôsobia ako „tepelná pokrývka na hrnci“.

V 5. kapitole nasleduje rozbor problémov hydrosféry. Sem zaraďuje problém redistribúcie sladkej vody, problém vzostupu morskej hladiny, problém zmien hydrologického cyklu, problém kontaminácie vodných zdrojov chemickými látkami atď. Zmieňuje tlak populačného rastu na zásoby pitnej vody, ktorý by mohol viesť k prípadným bojom o vodu.

³⁵ Ibidem, str. 57

Problémy pedosféry majú svoj priestor v 6. kapitole. Pedosféra je tu prirovnávaná ku koži našej planéty. „Ak bude súčasné tempo odlesňovania zachované, zmiznú niekedy v priebehu budúceho storočia prakticky všetky tropické dažďové pralesy. Pokiaľ túto deštrukciu dovolíme, stratí svet najbohatšiu zásobárňu genetickej informácie na tejto planéte a spolu s ňou aj možné lieky na mnoho chrôb, ktoré nás postihujú“.³⁶ Erózia pôdy (po vyklčovaní lesov strháva úrodnú pôdu dažď, ale rovnako pôsobí aj prílišná orba pôdy vo vyspelých krajinách) vedie obrovským stratám orníc. Taktiež šírenie púští naberá na rýchlosti, vznikajú aj púšte celkom nové.

V siedmej kapitole sa Gore venuje problému narastajúceho dopytu ľudstva po potravinách. Hovorí o nutnosti genetického šľachtenia hospodárskych rastlín, ako dôsledku rastu ľudskej populácie, čo je na druhej strane doprevádzané znižovaním odolnosti týchto rastlín a nutnosťou ich neustáleho šľachtenia a upravovaním genómov, čo vedie opätovne k znižovaniu prirodzenej odolnosti plodín a potrebe ich chemickej úprave pred škodcami.

Záver prvej časti knihy je venovaný problematike odpadkov, ktoré naša civilizácia v hojnej miere produkuje. „Za odpad považujeme všetko, čo je podľa našich pomínuteľných kritérií hodnoty nepoužiteľné, neprínosné alebo natoľko opotrebované, že nám náklady na opravu pripadajú vyššie, než na likvidáciu“.³⁷ V istom zmysle je však odpadom všetko, čo je produkované v nadmernom množstve, vrátane jadrových zbraní a nevyžiadaných reklamných materiálov na pošte. Gore tu poukazuje na trhliny v stratégií budovania gigantických skládok, ale aj na ekologickú závadnosť druhého rozšíreného modelu nakladania s odpadkami, teda ich spaľovanie (čo je mimo iného aj hlavným vinníkom vzrastu ortuti v atmosfére). Z tejto pasce vedie len jediná cesta: musíme predovšetkým zmeniť naše výrobné metódy, významne znížiť množstvo vytváraných odpadov a s predstihom premýšľať, ako recyklovať alebo izolovať to, čo nevyhnutne ostane.

Hľadanie rovnováhy

Prvá kapitola druhej časti knihy (9. Kapitola - Správa našich vecí) otvára zamyslenie sa nad krízou súčasného demokratického systému. Tento systém bol konštituovaný v dobe, kedy sa informácie šírili len osobne, hovoreným slovom a neosobne, prostredníctvom tlačených médií (knihy, noviny, letáky). Rozvoj technológií

³⁶ Ibidem, str. 108

³⁷ Ibidem, str. 133

však priniesol svetu nové médiá – rozhlas a televíziu. Tieto nové médiá otvorili celkom nový rozmer pre „komunikáciu“ politických predstaviteľov s radovými občanmi. Náhle tak povstali nové nároky na volených zástupcov – rétorické, umenie vizuálnej prezentácie...atď. Ako spätnú väzbu však Gore uvádza vzrast nebezpečenstva manipulovateľnosti verejnosti jedným politikom (ako príklad uvádza Hitlera a jeho propagandu). Napriek tomu, že si autor uvedomuje túto krízu, považuje demokratický systém Spojených štátov amerických za najdokonalejšiu formu štátneho zriadenia na Zemi a nehlása systémovú reformu. Prejavuje sa ako pravý americký patriot, ktorým aj nepochybne je.

Gore konštatuje nutnosť „vedúcej úlohy Spojených štátov“ vo svete – na poli technologickom, mocenskom i hospodárskom. Domnieva sa, že je nutné, aby sa USA ujali iniciatívy a tak išli príkladom celému svetu v prehodnocovaní prístupu k našej Zemi, teda aby iniciovali medzinárodné dohody o životnom prostredí, aby podporovali rozvoj nových technológií viac šetrných voči ekosystému (čím by ovládli príslušný sektor svetového technologického trhu) a aby prehodnotili svoju nadmernú spotrebu surovín. Je presvedčený, že žiadna iná krajina sveta nie je schopná sa chopiť tejto vodcovskej role. Tu sa celkom jasne prejavuje zmienený patriotizmus, keď sú dejiny dvadsiateho storočia interpretované ako séria dobrých a zlých rozhodnutí USA.

Po politickom systéme sa Gore zamerial na systém ekonomický (10. kapitola – Ekonomika: voľba medzi pravdou a následky). Aj tu nachádza chyby a systémové slabiny. Predovšetkým kritizuje jednostranné zameranie sa na okamžité dosahovanie zisku „za každú cenu“ a chyby ekonomických teórií s týmto spojenými. Konštatuje, že „*táto teória bola rozvinutá ešte v dobách, kedy surovínové bohatstvo pripadalo ľuďom nevyčerpatelne a Zem globálne neovplyvnená*“.³⁸ Tým vysvetľuje, prečo základné ekonomické definície (napr. HDP) nekalkulujú aj ekologické straty v procese výroby, čím dochádza k paradoxu, kedy napríklad rýchle vyklčovanie pralesa sa vo výpočtoch HDP prejaví ako zisk, avšak úplná eliminácia tohoto pralesa, následná strata pôdy eróziou a vyhynutie organických druhov, ktoré ho obývali, sa v tomto výpočte neprejaví vôbec. Nabáda teda k redefinícii HDP a iných ekonomických ukazovateľov. V neposlednom rade tiež upozorňuje, že súčasný trend bezohľadnej konzumácie planéty je v rozpore s medzigeneračnou solidaritou.

³⁸ Ibidem, str. 165

Pozornosti neušla ani podobnosť medzi zahltením ľudstva informáciami a jeho zahltením technológií (11. kapitola – Jsme tím, co používáme). „*Technika umocnila rôzne naše schopnosti manipulácie s prírodou ďaleko viac, ako naše schopnosti prírodu chrániť a opatrovať*“.³⁹ Autor reflektuje súčasné zahltenie technológiami a informáciami. Dochádza k tomu, že ľudia nie sú schopní vysledovať dôsledky pôsobenia techniky a namiesto reflexie a likvidácie príčin sa orientujú na odstraňovanie problémov spätnou manipuláciou a ďalším vývojom technológií.

Toto všetko autora doviedlo až k nájdeniu analógie medzi závislosťou dnešnej civilizácie na konzumácii Zeme a drogovou závislosťou u ľudského jedinca (12. kapitola – Dysfunkční civilizace). Pomerne detailne vykresľuje túto podobnosť a to nielen pri popise príčin, ale aj pri správaní sa závislého a rovnako si všíma, ako závislí odvádza svoju pozornosť od uvedomenia si pravdy o svojej situácii.

V závere tejto časti (13. kapitola – Ekologie ducha) sa Gore venuje teologickému rozmeru problému. Pýta sa na príčiny ignorácie environmentálnych problémov zo strany kresťanských predstavených. Pravdepodobnú príčinu tejto ignorácie prisudzuje za vinu myšlienkovej tradícií v línii Platón – Sv. Augustín – René Descartes, ktorá ľudstvo odvádza od vzťahu k Zemi. Popisuje dva rozšírené modely jednania medzi duchovnými: v prvej sa duchovní zameriavajú výhradne na pomoc sociálne slabým jedincom a nič iné nereflektujú. V druhom sa stráca angažovanosť vo veciach, ktoré je nutné koordinovať centralizovane na štátnej a medzinárodnej úrovni. Gore, sám vyznaním baptista, je presvedčený, že duchovná autorita je k nájdeniu a nastoleniu harmonického vzťahu ľudstva so Zemou nevyhnutná, preto vyzýva duchovenstvo, aby sa problému ďalej nestránilo, ale aby svojou autoritou pomohlo k jeho eliminácii.

Nastolenie rovnováhy

V prvej z dvoch kapitol tretej časti knihy (14. kapitola – Nový spoločný cieľ) Gore upozorňuje na fakt, že pre nájdenie cesty z krízy je potrebné „začať u seba a svojho okolia“ a na dôkaz, že je to možné uvádza niekoľko ľudských jedincov, ktorí sa samovoľne pustili do obrany svojho prírodného okolia a to aj navzdory silnému tlaku zo strany spoločnosti a skupín, ktoré prosperujú na jeho drancovaní. Podobný princíp starostlivosti o svoje okolie považuje za nutný a samozrejмый aj zo strany štátov.

V poslednej 15. kapitole (Globální Marshalluv plán) nám Gore predkladá svoj súkromný plán postupu, ktorý, ako je z názvu kapitoly jasné, nazval „Globálny

³⁹ Ibidem, str. 193

Marshallov plán“. Týmto sa prihlásil k myšlienke povojnovej stratégie podpory obnovy Európy, na ktorú je veľmi hrdý. V tomto pláne navrhuje súbory opatrení a čiastkových strategických cieľov, s ktorými sa musia USA stotožniť, aby sa mohli ujať vedúcej role vo svete a nastoliť cestu k dosiahnutiu opätovnej rovnováhy ľudského druhu so Zemou. Predložený plán je celkom realistický, počíta sa so zachovaním súčasného politicko-ekonomického systému za predpokladu racionálneho prehodnotenia našich hodnotových priorít, čo sa môže prejaviť ako nerealizovateľné.

Táto kniha, ktorú by som odporučila ako povinné čítanie na školách, sa končí veľmi výstižne slovami: „*K obnoveniu rovnováhy, ktorá dnes v našom vzťahu k Zemi chýba, potrebuje civilizácia ako celok jednu vieru – v existenciu budúcnosti. Buď môžeme veriť v túto budúcnosť a pracovať na jej dosiahnutí a udržaní, alebo sa potácať ďalej a jednať tak, ako by mal prísť deň, kedy už žiadne deti neprevezmú naše dedičstvo. Voľba spočíva na nás, na miske váh je Zem.*“⁴⁰

2.2 Konrad Lorenz

Konrad Zacharias Lorenz bol významný rakúsky zoológ a zakladateľ nového vedného odboru, modernej etológie (teória správania). Preto ho radíme medzi najvýznamnejších prírodovedcov 20. storočia. Po celý svoj dlhý život sa zaoberal štúdiom správania sa zvierat a za svoje objavy obdržal v roku 1973 Nobelovu cenu za fyziológiu a lekárstvo. V tom istom roku tiež vychádza jeho populárno-vedecká kniha *Osem smrteľných hriechov*, ktorá sa stala svetovým bestsellerom. Medzi jeho ďalšie známe publikácie patria: *Takzvané zlo*, *Spoločník v živote vtákov*, *Odumieranie ľudskosti...atď.*⁴¹

Osem smrteľných hriechov

Lorenz vo svojom diele dôrazne varuje pred doterajším jednaním súčasného človeka, ktoré môže znamenať bezprostredné ohrozenie existencie ľudstva. Ekologické vandalstvo súčasnej priemyselnej civilizácie podľa neho vedie k jej narastajúcemu estetickému a ľudskému úpadku.

⁴⁰ Ibidem, str. 327

⁴¹ In: <http://www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/lorenz.htm>, 17.3.2011

Hriechy spoločnosti podľa Lorenza sú nasledovné:

1. *Preľudnenie Zeme*: Technologický pokrok a veľké mestské aglomerácie sú hlavnými príčinami preľudnenia našej Zeme. Človek získal všetky poznatky a statky tak, že prenikol k podstate prírody, ktorá ho obklopuje. Pokroky v technológií, v chemických a lekárskejších vedách malo ľudské utrpenie uľahčovať, no zatiaľ len desivým a paradoxným spôsobom pripravuje ľudstvu záhubu, hrozí, že sa ľudstvo zadusí, čo sa živým systémom nestane. Najväčším paradoxom je, že v tejto apokalypse sa ako prvé stratia tie najvyššie a najušľachtilejšie vlastnosti človeka, ktoré sú právom vnímané ako špecificky ľudské. Dôsledkom budú plytké vzťahy medzi ľuďmi, obmedzenie kontaktov na minimum, nezáujem o problémy blízkych a celková ľahostajnosť.

2. *Devastácia prostredia (prírodného aj umelého)*: Devastáciu prostredia zapríčiňuje hlavne rýchle budovanie sídiel a už spomínaný technologický pokrok, ktorý nabera obrátky rýchlym tempom. Pod týmto tlakom sa človek nemôže vyhnúť zásadným zmenám v prostredí a tak často, možno aj nevedomky, pôsobí na úplné zrušenie biocenóz, v ktorých a z ktorých žije. Dôsledkom môže byť otupenie estetických citov, nezáujem o prostredie a rast vandalizmu.

3. *Rýchle tempo doby*: Hlavnou príčinou je náš konzumný spôsob života, reklama mení naše hodnoty, zvyšuje *mať* nad *byť*. Ďalšími príčinami sú strach a neustála konkurencia. Súťaženie človeka s človekom pracuje priamo proti tvorivým silám prírody. Žiadny biologický faktor doteraz takto nepôsobil. Konzum a komercia prihliadajú len na určité hodnoty a prehládajú tie, ktoré vytvorila príroda. Dôsledkom je neschopnosť byť produktívne osamote a strata schopnosti sebareflexie.

4. *Vhasínanie citov*: Príčiny chladnutia ľudských citov môžu byť rôzne, najmarkantnejšia je zmena súčasných hodnôt, kedy *mať* úspech a výkon prevažujú nad láskou. Vývoj modernej technológie a obzvlášť farmakológie pomáha v nevídanom merítke ľudskej snahe vyhýbať sa nepríjemným skutočnostiam. Najrôznejšie tabletky, ktoré môžeme bežne dostať aj bez lekárskeho predpisu nám denne otupujú nervové zakončenia. Už si ani nevedomujeme ako veľmi sme sa stali závislými na modernom komforte, berieme ho ako samozrejmosť. Dôsledkom je citovú frustráciu, ktorú nahrádzame adrenalínovými športami, drogami, neraz aj sektami.

5. *Genetický úpadok*: Príčinou je strata rovnováhy, čoraz viac zabúdame na naše základné inštinky a pudy. Syndróm dedičných zmien, ktoré vznikajú u človeka, je kombináciou predčasne pohlavnej dospelosti, no druhej strane trvalo mladistvej nezrelosti, čo sa prejavuje v sociálnom správaní (mladí čoraz častejšie očakávajú starostlivosť zo strany rodičov a domnelé práva si vymáhajú násilím). Ďalšími dôsledkami sú odmietanie staršej generácie, no zároveň parazitovanie na nej a strata zmyslu pre zodpovednosť.

6. *Rozchod s tradíciou*: Stále vyššia rozvodovosť (súvisiaca s „hriechom“ č. 4) zapríčiňuje rozpad tradičnej aj širšej rodiny a filozofie rodiny. Vynálezy a objavy, ku ktorým sa dospelo rozumom a racionálnym skúmaním, majú prednosť pred tradičnými obyčajmi a zvykmi vo fonde znalostí našej civilizácie. Dá sa povedať, že čokoľvek, čo sa tradovalo kultúrou dlhšiu dobu, nakoniec naberá povahu povery alebo doktríny nevnímajúc, či ide o vynález alebo zvyk. Dôsledky sa môžu prejaviť v podobe straty koreňov a duchovného zázemia, sprevádzané nedostatkom životných ideí. To môže viesť k sektám, rasizmu a k iným asociálnym hnutiam.

7. *Konformita (poddajnosť voči doktrínam)*: Doktríny vo vede, politike a kultúre, ich podpora zo strany médií, výchovy a školstva sú hlavnou príčinou rastúcej poddajnosti ľudstva voči doktrínam. To pomaly vedie k strachu zo slobody a k názorovej uniformite, aká nemá v dejinách obdoby. Napríklad jedinec, ktorý sa snaží vyhýbať vplyvu napríklad televízie, je považovaný za nenormálneho. Okrádanie človeka o jeho individualitu vítajú všetci tí, ktorí majú ambície ovládať ľudské masy. Výzkumami verejnej mienky, reklamami, ale aj módnymi trendami sa to veľkovýrobcom darí veľmi dobre. Dôsledok toho je, že čoraz väčšia časť ľudstva je ľahko manipulovateľná zvonka, stráca sa individualita a identita, ľudia sa orientujú len na konzum.

8. *Existencia zbraní hromadného ničenia*: Neustála možnosť ohrozenia môže manipulovať a ovládať celé národy, čo má značný psychologický efekt. Vyzbrojenie ľudstva nukleárnymi zbraňami je nebezpečenstvom, ktoré je možné odvrátiť ľahšie, než všetky predošlé.⁴²

⁴² Lorenz, K.: Osem smrteľných hriechov

Odumieranie ľudskosti

„Väčšina civilizovaných ľudí sú obyvatelia miesta alebo aspoň v mestách pracujú. Denne prichádzajú do styku iba z neživými vecami a naučili sa s nimi zaobchádzať. Odnaučili sa však zaobchádzať so živými organizmami. Všade, kde s nimi prichádzajú do styku, sa k nim chovajú s neuveriteľnou neprezieravosťou a ničia to, z čoho sami žijú. Pretože je všetko, s čím sa denne zaoberajú vyrobené človekom, považujú všetko za zhotoviteľné. To, že živá bytosť, ktorá je raz zahubená, nemôže byť znovu oživená, to si snád' vôbec neuvedomujú alebo toto vedomie potláčajú.“⁴³

Igor Kišš na sympóziu, ktoré nieslo rovnaký názov ako Lorenzova kniha, nám pripomenul, že odumieranie humanity v ľudstve je ďalší Damoklov meč, ktorý nad nami visí popri katastrofách nukleárných, ekologických či gentechnologických. *„Aj keď je pravdou, že pojem „humanita“, „ľudskosť“ je nie vždy dost' jasne definovaný a sú rôzne chápania tohoto pojmu, takže niektorí sa tomuto pojmu radšej vyhýbajú ako nejasnému a konfúznemu, predsa v podstate všetci rozumieme, čo sa tézou o odumieraní ľudskosti chce aspoň v hlavných rysoch povedať.“⁴⁴*

Svoje pokrokové dielo Lorenz rozdelil do 4 väčších častí a 12 kapitol.

I. časť: *Stupne slobody v evolúcií* – V prvej časti Lorenz odsudzuje novodobé chápanie kultivácie prírody, najmä čo sa Američanov týka: *„To develop an area“ znamená na príslušnom kuse zeme radikálne zničiť všetku prírodnú vegetáciu, pokryť ju betónom, či v najlepšom prípade anglickým trávnikom, kus morského brehu spevniť betónovou stenou, vyrovnať, či pokiaľ je to možné zaviezť koryto potoka do potrubia, celok dôkladne otráviť pesticídmi a potom to čo možno najdrahšie predať mestskou civilizáciou nahlúplemu konzumentovi.“⁴⁵*

Kultúry, rovnako ako ostatné živé organizmy, vznikajú, trvajú a zanikajú. Ľudská spoločnosť sa rozdeľuje do druhov, ktoré podobne ako živočíšne druhy, môžu koexistovať len v rovnakom priestore. Lorenz ako renomovaný biológ používa častokrát asociácie so svetom zvierat. *„No to je len jedna stránka veci“,* tvrdí Teodor Munz, *„už Erich Fromm mu vytkol, že pokiaľ ide o sociálny život človeka mnohé veci nevidí, zjednodušuje, síce efektne, ale povrchovo, ba až povrchno analogizuje medzi*

⁴³ In: <http://www.kruhzivota.sk/odumieranie-ludskosti>, 19.3.2011

⁴⁴ Kišš, I.: Odumieranie ľudskosti? In: Zborník zo sympózia Odumieranie ľudskosti

⁴⁵ Lorenz, K.: Odumieranie ľudskosti, str. 15

zvieratom a človekom, že vystačuje s biológiou aj tam, kde mal už používať hlbinnú psychológiu, sociálnu psychológiu, sociológiu a iné humanitné disciplíny.“⁴⁶

II. časť: *Skutočnosť „len“ subjektívna* – V druhej časti nastoľuje Lorenz otázku, čo sa z ľudstva stane v budúcnosti. Odpoveď sa nedá predpokladať; určujúce budú procesy odohrávajúce sa výlučne v človeku, závisí to na tom, či „*sa necháme viesť svojim iracionálnym hodnotovým cítením. Všetky vnútorné faktory, ktoré vedú k tvorivej evolúcii genetickej či kultúrnej, budú vyradené.*“⁴⁷

Zmysel vlastníctva považuje Lorenz za preklatie, ktoré u primitívov v štádiu lovcov a zberačov nebol vyvinutý. Vznikol až rozvojom poľnohospodárstva, ktoré umožnilo delenie na pánov a sluhov.⁴⁸

V otázke, či existuje krása sama o sebe Lorenz hovorí, že: „*Človek je nepochybne schopný vytvárať nebývalé harmónie a súčasne ich aj vnímať.*“⁴⁹ V organickej prírode sa vyskytuje úchvatná krása, napríklad kresby na perách pávov, či dokonca bažantov, ktorá z hľadiska človeka nemá žiadny účel. Aj spev vtákov je príkladom neúčelnej krásy: vták sa „hraje“ s novými kombináciami vytvárania zvukov. Cit pre harmóniu autor odvodzuje od tvarového vnímania, ktorého úlohou je odhadovať vzťahy medzi zmyslami. Lorenz pre ne razí termín „fulgurácia“⁵⁰, ktorý sa mu zdá vhodnejší ako termín „evolučný proces“.

III. časť – *Duch ako odporca duše* – Názov tretej časti svojej knihy si Lorenz „požičial“ z titulu knihy Ludwiga Klagesa, ktorý podľa neho rozpoznal ako prvý, že „*produkty kolektívneho pojmového myslenia, ľudského ducha, sa ukazujú ako nepriatelia a protivníci ľudskej duše.*“⁵¹

Naprogramované správanie zvané poriadkumilovnosť sa všeobecne počíta za pozitívnu vlastnosť, až cnosť, avšak nesie so sebou aj nebezpečenstvo. Je síce úzko spojená s vnímaním harmónie, no druhej strane však „zvieďla“ nemálo bádateľov k násilným konštrukciám systémov, ktoré si ako cirkevná dogma nárokuje na výklad skutočnosti.⁵²

⁴⁶ Munz, T.: Od neľudskosti k ľudskosti. In: Zborník zo sympózia Odumieranie ľudskosti

⁴⁷ Lorenz, K.: Odumieranie ľudskosti, str. 58

⁴⁸ Ibidem, str. 83

⁴⁹ Ibidem, str. 85

⁵⁰ Ibidem, str. 88

⁵¹ Ibidem, str. 96

⁵² Ibidem, str. 105-109

Rast a radosť zo súťaženía sa zdá opodstatnená a prirodzená. V prírode však nenájdeme žiadny príklad priamočiareho rastu. Geneticky naprogramovaná norma správania ako snaha predbehnúť ostatných býva v závodoch mladých psov a mladých kopytníkov. Lorenz ako lekár zblízka spoznal, ako sa amatérsky šport vytratil a stratil svoj radostne hravý charakter. Mení sa na stres a honbu za peniazmi, ako mal možnosť na vlastné oči pozorovať u krasokorčuľujúcich detí, ktoré boli po súťaži naprosto vyčerpané. Mrzelo ho, že sa proti tomu nedá zakročiť a že šport nadobúda stále viac charakter boja s súboja.⁵³

IV. časť – *Súčasná situácia ľudstva* – Posledná časť knihy začína kapitolou s názvom Technokratický systém a z jej úvodných slov je cítiť autorovu nedôveru v pokrok: „*Ak označujeme terajší panujúci spoločenský poriadok ako „technokratický systém“, potom je to preto, že nám hrozí, že sa technika etabluje ako tyran ľudstva. Činnosť, ktorá by mala byť svojou podstatou prostriedkom k cieľu, sa stala samoúčelnou.*“⁵⁴ Podľa Zuzany Kiczkovej jasne formuluje svoju skepsu voči klamlivej viere v takzvaný pokrok, „*ktorú zastávajú „technomorfne mysliaci ľudia, presvedčení o tom, že ďalší vývoj našej civilizácie musí nevyhnutne viesť k narastaniu nových hodnôt. Toto presvedčenie sa zakladá na zúženom a jednostrannom pochopení vzťahu medzi vývojom a vznikom nových hodnôt a zabúda na to, že vývoj síce predpokladá vznik nových hodnôt, ale oni nie sú nevyhnutne jeho dôsledkom.*“⁵⁵

V poslednej kapitole s názvom Oprávnenosť optimizmu, Lorenzova profesia lekára ho núti k optimizmu. Verí, že vrchol technokratického vývoja je prekročený a že ekologicky orientovaná časť mládeže sa prostredníctvom kontaktu s prírodou vracia k zdravému mysleniu a jednaniu. „*Najlepšou školou, v ktorej sa môže mladý človek naučiť, že svet má zmysel, je priamy styk so samotnou prírodou. Nedokážem si predstaviť, že by normálne nadané dieťa, ktorému bol umožnený blízky a dôverný styk so živočíchmi, tj. s veľkými prírodnými harmóniami, mohlo vnímať svet ako nezmyselný... V skutočnosti sa musí dnešným mladým ľuďom veľkosť a krása tohoto sveta veľmi dôkladne sprostredkovať, aby sa im znemožnilo zúfať si nad súčasnou situáciou ľudstva.*“⁵⁶ Priamym stykom s prírodou sa mladá generácia presvedčí, že svet

⁵³ Ibidem, str. 114-115

⁵⁴ Ibidem, str. 135

⁵⁵ Kiczková, Z.: Obraz prírody z evolučného pohľadu K. Lorenza. In: Zborník zo sympózia Odumieranie ľudskosti

⁵⁶ Lorenz, K.: Odumieranie ľudskosti, str. 162

má zmysel a že prírodu možno imunizovať voči úskokom klamlivej reklamy „Použi a odhod’!“ Ak mladí ľudia skúsenosťami spoznajú úchvatnú krásu prírody a harmonicky vyvážených celkov, prebudí sa v nich záujem o súvislosti. Mnohé ekologické hnutia bojujúce proti zlému zaobchádzaniu so zvieratami sú predzvesťou prebudenia súcitu so všetkými živými tvormi. Ak si tento antikonzumný komplex premietneme do ekologickej výchovy, môže to postaviť hrádzu odumieraniu ľudskosti.

Lorenz však nie je úplný pesimista a verí v človeka. Na dôkaz by som rada skončila jeho slovami: „*Dlho hľadaným medzičlánkom medzi zvieratom a skutočne humánnym človekom sme my.*“ Teodor Munz verí, že „*ozajstnými ľuďmi teda ešte len budeme.*“⁵⁷

Kde však hľadať príčiny odumierania ľudskosti? Ján Čipkár to zhrnul do nasledovných bodov:

1. V presadzovaní výchovného a vzdelávacieho systému, či životného štýlu, ktorý dovoľuje človeku zbaviť sa zodpovednosti za to, čo sa deje vo svete.
2. Vo veľkom počte ľudí v priemyselných štátoch, ktorí neznášajú napätie medzi ľudskou náklonnosťou a kultúrnymi požiadavkami a stávajú sa asociálni (alebo neurotici), psychickí narušení, ktorí trpia sami, alebo spôsobujú utrpenie spoločnosti.
3. V nadmernej organizovanosti, ktorá privádza k strate individuality, harmónie, zmysluplnosti a znižuje radosť zo života.
4. V raste pôsobenia zákonov technokracie. Kultúrny vývoj postupuje rýchlejšie ako fylogenetický.⁵⁸

⁵⁷ In: <http://encyklopedia.sme.sk/c/1156562/lorenz-konrad.html>, 20.3.2011

⁵⁸ Čipkár, J.: Odumieranie ľudskosti. In: Zborník zo sympózia Odumieranie ľudskosti

3. Opačný pohľad Václava Klauza

Václav Klaus je prezidentom Českej republiky už dve po sebe idúce funkčné obdobia (od r. 2003). Politika však nikdy nebola jeho prioritou, jeho životným odborom sa stala ekonomika, ktorú, počas relatívneho uvoľnenia pomerov v tedajšom Československu, mal možnosť študovať aj v Taliansku či USA. Ako vedecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV absolvoval vedeckú aspirantúru a v roku 1968 dosiahol hodnosť kandidáta ekonomických vied.

Publikoval viac ako 40 kníh so všeobecnými témami – spoločenskými, politickými a ekonomickými. Je nositeľom mnohých medzinárodných ocenení a čestných doktorátov z univerzít z celého sveta.⁵⁹

3.1 Modrá, nikoli zelená planeta – Co je ohroženo: klima, nebo svoboda?

Václav Klaus v tejto útlej knihe predkladá svoje názory na ochranu životného prostredia, najmä čo sa týka globálneho otepľovania, vo vzťahu k slobode jednotlivca a k liberálnym hodnotám. Sú tu kritizované postupy a aktivity ekologických organizácií a niektorých vedcov, ktorí s nimi spolupracujú. Obsah knihy bol vystavený značnej kritike, pričom bolo autorovi vyčítané množstvo chýb, omylov a dezinterpretácií. Napriek tomu sa stretla s úspechom aj v zahraničí, bola preložená do niekoľkých jazykov – anglický, holandský, poľský, španielsky, taliansky, bulharský, slovenský, dánsky, arabský, francúzsky a japonský.

Podľa môjho názoru je to skutočne zaujímavá kniha. Na jednej strane chápem prečo rozvírila vlnu kritiky u ekológov a environmentalistov, no na druhej strane v nej autor nepopiera globálne otepľovanie a iné súvisiace javy. Veľmi dobre rozoberá rozdiel medzi ekológmi a neekológmi, ktorým skôr ako na životnom prostredí záleží na vhodnom politickom imidži. Postoj Václava Klauza je v podstate celkom oprávnený vzhľadom na fakt, že obe naše krajiny, Česko aj Slovensko, si vyskúšali aké to je byť pod nadvládou komunistickej diktatúry. Prístup environmentalistov prirovnáva k marxistickému prístupu k ekonomickým zákonitostiam, pretože aj oni sa snažia o prirodzený vývoj sveta a ľudstva, pritom pre človeka najvhodnejšie prostredie je prostredie slobody.

⁵⁹ In: <http://www.klaus.cz/clanky/2470>, 2.4.2011

1. Vymezení problému

V prvej kapitole Klaus opisuje environmentalizmus ako metafyzickú ideológiu, ktorá odmieta vidieť svet taký aký je. Environmentalizmus nemá nič spoločné ani s prírodnými ani so spoločenskými vedami.⁶⁰

Environmentalistov prirovnáva k socialistom, ktorí používali vznešené, humánne pôsobiacie heslá ako zásterku. V skutočnosti vždy ide o moc, o nadvládu vyvolených nad nami ostatnými, presadzovanie jediného správneho, ich vlastného, názoru. „*Prístup environmentalistov k prírode je obdobou marxistického prístupu k ekonomickým zákonitostiam, pretože aj oni sa snažia slobodnú spontaneitu vývoja sveta (a ľudstva) nahradiť rádoby optimálnym, centrálnym či – ako je dnes moderné hovoriť – globálnym plánovaním svetového vývoja.*“⁶¹

Odsudzuje dokument Al Goreho, ktorý bol ocenený Oscarom. Podľa neho to je „*urážka filmového dokumentarizmu*“⁶² a „*environmentalizmus nie je nič iné len novodobá inkarnácia tradičného ľavičiarstva.*“⁶³

2. Zdroje, jejich vyčerpatelnost a nezastupitelná úloha cen

V druhej kapitole autor hovorí o vyčerpatel'ných zdrojoch, akými sú ropa či zemný plyn. Tieto zdroje sú v súčasnosti zaťažené daňou, aby sa znížila ich spotreba, keďže sú považované za nenahraditeľné. Klaus ich však označuje len ako „*potencionálne a preto s reálnou ekonomikou sami o sebe žiadnu súvislosť nemajú.*“⁶⁴ Ako príklad uvádza egyptských faraónov, pre ktorých ropa určite nebola reálnym použiteľným zdrojom.

Názorovo sa prikláňa k Julianovi Simonsovi, ktorý tvrdí, že vyčerpatelnosť zdrojov neexistuje. Jediným konečným zdrojom je človek, ktorý ale musí mať slobodu a to najmä od environmentalistov. Bez človeka neexistujú žiadne zdroje.⁶⁵

3. Efekt bohatství a technického pokroku

V tretej kapitole autor pojednáva o tom, že hocijaké výpočty súčasnosti nemusia mať zákonite zmysel aj v budúcnosti, pretože nemáme predstavu o tom, čo bude existovať. Ako príklad uvádza Teddyho Roosevelta, najznámejšiu environmentálnu osobnosť v roku

⁶⁰ Klaus, V.: Modrá nikoli zelená planeta, str. 18

⁶¹ Ibidem, str. 22

⁶² Ibidem, str. 29

⁶³ Ibidem, str. 33

⁶⁴ Ibidem, str. 43

⁶⁵ Ibidem, str. 44-49

1900, ktorý mimo iného nepoznal slová ako napríklad ekosystém, antibiotiká, mikrovlny, neutrón, penicilín, nukleárnu energiu, rádio či tsunami. Otázka technického pokroku je teda úplne kľúčová.⁶⁶

Ďalej nás vyzýva, aby sme rozlíšili dve koncepčne celkom odlišné veci a to pôsobenie človeka na zmenu klímy a pôsobenie zvyšujúceho sa počtu obyvateľstva na zmenu klímy. Cituje profesora Schellinga, ktorý tvrdí, že *„aj keby produktivita práce v poľnohospodárstve v nasledujúcom polstoročí poklesla o tretinu, HDP na hlavu, ktorý bol dosiahnuteľný bez tohoto poklesu v roku 2050, by bol rovnako dosiahnutý už v roku 2051.“*⁶⁷

Kuznetsovou krivkou dokazuje, že ekonomický rast nevedie k zhoršovaniu životného prostredia, ale naopak je pre neho priaznivý. Zatiaľ čo ekonómovia sa zaoberajú reálnymi dátami, environmentalisti nie. *„Záver je jasný – bohatstvo a technický pokrok ekologické problémy riešia a nie vytvárajú.“*⁶⁸

4. Diskontovaniu a časové preference

Pre environmentalistov je ľubovoľne vzdialená budúcnosť rovnako dôležitá ako dnešok. Preto Klaus nastoľuje radu otázok: Ako máme robiť toto medzigeneračné porovnanie? Ako hodnotiť milión korún dnes a zajtra? Ako hodnotiť jeden stupeň Celsia dnes a za sto rokov? Má človek vôbec nejaký nástroj na to, ako to robiť? Atd'... Ako ekonóm odpovedá áno. Táto otázka je v ekonómii diskutovaná pod pojmom „diskontovanie“.⁶⁹

V čase sa mení kontext hodnotenia, no jediným hodnotiteľom zostáva človek. Pre ekonómov má hodnota výlučne subjektívny charakter, no environmentalisti vidia všetko objektívne. Budúce generácie, žijúce desiatky či stovky rokov po nás možno budú trápiť úplne iné témy ako nás. K tomuto názoru sa vyjadruje aj profesor Singer (v osobnej korešpondencii): *„Vol'ba diskontnej miery býva environmentalistami obvykle prezentovaná v etických termínoch – blahobyť detí a vnukov – čo má veľmi silný emočný apel.“*⁷⁰

⁶⁶ Klaus, V.: Modrá nikoli zelená planeta, str. 55-59

⁶⁷ Ibidem, str. 60

⁶⁸ Ibidem, str. 62-66

⁶⁹ Ibidem, str. 68

⁷⁰ Ibidem, str. 76-78

5. Analýza nákladu a výnosu, alebo absolutismus principu opatrnosti?

V piatej kapitole nám autor predstavuje ďalšiu problematickú vec, ktorú je potrebné v kontexte tohoto problému uviesť. Tou je environmentalistami zle (alebo možno pre nich dobre?) pochopený, ale v každom prípade pre ich ciele v podstate zneužitý, tzv. „princíp opatrnosti“. Ekonomovia tento „princíp“ v takejto podobe ani nepoznajú, k problémom ľubovlného typu pristupujú videním oboch stránok každej veci.⁷¹

Absolutisticky pojatý princíp opatrnosti (či prevencie) zasahuje aj do právnej praxe, environmentalisti ho používajú na ospravedlnenie svojich regulačných zásahov. Napríklad na rozdiel od používania uhlia, plynu či ropy je podľa environmentalistov vždy ďaleko lepšie využívanie napr. geotermálnej energie, pretože podľa nich je nevyčerpatel'ná. Je teda neobmedzená a teda aj nevzácna, čo je samozrejme fatálny omyl. Pri dnešnej technológii, získať ju je extrémne nákladné, no oni ju chcú už teraz, bez ohľadu na náklady a ceny. Rovnako si nechcú priznať, že prírodu neničia len uhľové elektrárne, ale aj tie vodné. Malí (autentickí) ochranári životného prostredia to vedia veľmi dobre, environmentalisti však nie. Páliť biomasu je podľa logiky environmentalistov považované za dobré, no páliť uhlie za zlé. To tiež nedáva žiaden zmysel, veď pálenie biomasy rovnako produkuje CO₂. Prečo sa o tom vôbec nehovorí? Slnko a vietor sú pre nich tiež „zadarmo“, pretože sú „nevyčerpatel'né“, no napriek tomu energetici (ale aj ekonomovia a bežní ľudia) vedia, že solárna a veterná energia sú strašne drahé a to z celej rady dôvodov. Napr. aj preto, že pôda, ktorá je pre elektrárneň tohoto typu vo veľkom rozsahu nevyhnutná, ani zďaleka nevyčerpatel'ná nie je. Nie je nevzácna a už vôbec nie je zadarmo.⁷²

Takýchto príkladov uvádza Klaus viaceré. Environmentálne dôsledky „nevyčerpatel'ných zdrojov energie“ sú častokrát zamlžované. Na záver dodáva: „... analýza nákladov a výnosov (efektov) áno, apriorizmus princípov preventívnej opatrnosti nie.“⁷³

6. Jak je to s globálním otepľovaním v realitě?

V šiestej kapitole sa Václav Klaus zameral špeciálne na problém globálneho otepľovania, či existuje reálna hrozba otepľovania sa planéty alebo ide len o prirodzené zemské javy. Bývalý prezident Americkej asociácie klimatológov Patrick J. Michaels

⁷¹ Ibidem, str. 83-84

⁷² Ibidem, str. 86-88

⁷³ Ibidem, str. 91

spochybňuje fenomén globálneho otepľovania nasledujúcimi otázkami: 1. Dochádza vôbec k globálnemu otepľovaniu? 2. Ak áno, spôsobuje ho svojou aktivitou človek? 3. A ak ho aj človek spôsobuje, dá sa s tým niečo robiť? Štvrtou otázkou by bolo, či eventuálne zvýšenie teploty vadí...⁷⁴

Mnohí autori a vedci prichádzajú k celkom odlišným názorom, ako je dnes módne a politicky korektné a naviac sa zaoberajú tým, prečo je tomu tak. Keď ich bádanie vedie k odlišnému vysvetleniu existujúcich dát, sú obvinení, že spolupracujú so zlými ropnými spoločnosťami a nie je im umožnené postupovať v kariére. Ak sa aj niekomu podarí namerať hodnoverné informácie, nemôžu byť publikované. Klaus pripomína, že toto sme si už prežili na vlastnej koži v komunistickvej ére.⁷⁵

V otázke globálneho otepľovania autor argumentuje a odvoláva sa na vedeckú štúdiu S. F. Singera a D. T. Averyho s názvom *The Physical Evidence of Earth's Unstoppable 1500 Year Climate Cycle* (2005), ktorá je zhrnutím rozsiahlej vedeckej literatúry o dlhodobom kolísaní teplôt na zemeguli. Už z nadpisu je zrejmá základná hypotéza autorov: „klimatický cyklus dlhý 1500 rokov (plus-mínus 500 rokov) a jeho „unstoppable“ (teda nezastaviteľný) charakter.“ Nespochybujú, že dochádza k istému veľmi miernemu otepľovaniu, no na základe podrobnej analýzy su presvedčení, že toto mierne otepľovanie je súčasťou tohoto 1500ročného cyklu a s tým má ľudská činnosť len málo spoločné.⁷⁶

Podporu v tejto teórii našiel u mnohých autorov, medziiným aj u českého teoretického fyzika Luboša Motla, ktorý tvrdí, že k „*otepľovaniu dochádza nie len na Zemi, ale tiež na Marse, Jupiteri, Saturne, či dokonca aj na Plute!*“⁷⁷

Záver kapitoly končí slovami: „*Teória globálneho otepľovania a hypotéza o jeho príčinách, ktorá je dnes masovo rozširovaná, je možno zlá, možno aj bezcenná, ale v každom prípade je veľmi nebezpečná.*“⁷⁸

7. Co dělat?

V poslednej kapitole nás Václav Klaus vyzýva k tomu, aby sme namiesto o životné prostredie usilovali o slobodu. Prvou a vlastne jedinou rozumnou odpoveďou na túto otázku je: nič, respektíve nič zvláštne. „*Zostaňme u tisícky malých vecí. Zhasínajme*

⁷⁴ Ibidem, str. 96

⁷⁵ Ibidem, str. 97-99

⁷⁶ Ibidem, str. 104-105

⁷⁷ Ibidem, str. 120

⁷⁸ Ibidem, str. 120

zbytočne svietiace žiarovky. Primerane si kúrme a ešte primeranejšie si „chladme“, pretože hocikedy stačí otvoriť okno. Nezahlcujme sa zbytočnými „gadgets“, teda nepotrebnými, našu pozornosť a sústredenosť skôr rozptyľujúcimi elektrickými spotrebičmi. Nemajme najväčšie možné autá. Nehovorme verejnej doprave „socka“, čo mna osobne skutočne veľmi uráža. Nemaximalizujeme vlastníctvo čo najväčšieho počtu vecí, pokiaľ možno dovezených z čo najväčšej diaľky.“⁷⁹

„Inak povedané, ochrana prírody áno, environmentalizmus nie!“⁸⁰

⁷⁹ Ibidem, str. 126

⁸⁰ Ibidem, str. 132

Záver

Vo svojej bakalárskej práci som sa venovala problému globálnej environmentálnej krízi, jej dopadu na spoločnosť, ľudské myslenie, vplyvu na politické názory... Pokúsila som sa vymedziť základné pojmy, čo to vlastne environmentalistika je a ako sa odlišuje od ekológie či environmentalizmu. Snažila som sa poukázať na to, že ekologická kríza nie je len produktom súčasného myslenia, ale že začala už prvým kumulovaním nadprodukcie, čo sa podarilo rodu Homo ešte v pravekom neolite.

Značnú časť som venovala problému konzumizmu. Tento v súčasnosti veľmi prevládajúci životný štýl nie je ničím iným, ako len „zvráteným chápaním blahobytu.“⁸¹ Pocit „mať“ je prastarým imperatívom a pred neolitickou revolúciou viedol človeka k istote prežitia (mať nástroje, ženy, či ulovené zvieratá znamenalo mať vyššie postavenie v tlupe a zaisťovalo majetok aj prežitie potomkov). Dejiny sú plné dôkazov, že ľudia si hájajú predovšetkým osobné záujmy, čím došlo k úzkemu prepojeniu pôžitku s vlastnou existenciou. Počas histórie veda a technika konzumizmu významne sekundovali a tak sa tento spočiatku existenčný predpoklad vyvíjal tak, ako sa vyvíjala kultúra aj spoločnosť. Neustály tlak na uspokojovanie pocitu „mať“, „vlastniť“ spôsobil narastanie výroby, aby boli uspokojované čo najširšie vrstvy obyvateľstva. Dnes nárast výroby a spotreby zvyšuje tlak na suroviny a potraviny, čo zas zvyšuje tlak na životné prostredie, čím sa nenávratne devastuje. Je to začarovaný kruh. Konzum je predpokladom trhovej ekonomiky, teda je správne podporovať v ľuďoch túžbu po vlastníctve. Nadmerný konzum má však negatívny dopad nielen na životné prostredie ale aj na človeka, ktorý je jeho súčasťou. Ekologická kríza je teda dôsledkom nadmerného konzumu, čo potvrdzuje moju hypotézu nastolenú v úvode.

Druhú kapitolu som venovala zastáncom environmentalizmu – Al Goremu a Konradovi Lorenzovi. Gore vo svojej knihe *Zem na miske* váh sa v jednotlivých častiach venuje príčinám environmentálnej krízy, ako vzniká, čo ohrozuje rovnováhu Zeme a nakoniec predkladá svoje názory na vyriešenie tohoto globálneho problému. Al Gore je politik a guvernér z Tennessee, zatiaľ čo Konrad Lorenz vo svojich dvoch knihách rozoberá krízu skôr z biologického hľadiska, rozmyšľá kde nastala chyba keď začalo dochádzať k odumieraniu ľudskosti.

Úplne opačný pohľad predstavuje súčasný český prezident Václav Klaus, ktorému som venovala celú tretiu kapitolu. V knihe *Modrá, nikoli zelená planéta* krízu

⁸¹ Dubnička, I.: Kulturológia a environmentalistika a ich výchovné aspekty, str. 71

spochybňuje a na environmentalizmus hľadí s nedôverou ako na ďalší pokus o svetovú diktatúru. Pre neho je najdôležitejšia ochrana ľudskej slobody a nie životného prostredia.

Bibliografia

1. BAUMAN, Z.: *Globalizace*. Praha: Mladá Fronta, 1999. 160 str. ISBN 8020408177
2. ČIPKÁR, J.: *Odumieranie ľudskosti*. In: Zborník zo sympózia *Odumieranie ľudskosti*. Zvolen: ÚVVP LVH SR, 1998, s. 55-59. ISBN 80-88677-69-6
3. DUBNIČKA, I.: *Kultúra a environmentálna kríza*. Nitra: FF UKF Nitra, 2007. 484 str. ISBN 80-8094-034-7
4. DUBNIČKA, I.: *Kulturológia a environmentalistika a ich výchovné aspekty*. Bratislava: PEEM, 2003. 102 str. ISBN 80- 88901-74-X
5. FIALA, B.: *K etickým aspektom ochrany životného prostredia*. In: *Smerovanie k udržateľnému rozvoju*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, s.226-232. ISBN 80-244-0122-3
6. FRITSCHER, L.: *Ekogramotnosť a trvalá udržateľnosť*. In: *Smerovanie k udržateľnému rozvoju*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, s.237-240. ISBN 80-244-0122-3
7. FROMM, E.: *Mít, nebo být?* Praha: Aurora, 2001. 244 str. ISBN 80-7299-036-5
8. GORE, A.: *Zemně na misce vah*. Praha: Argo, 1994. 372 str. ISBN 80-85794-21-7
9. KICZKOVÁ, Z.: *Obraz přírody z evolučního pohľadu Konrada Lorenza*. In: *Odumieranie ľudskosti*. Zvolen: : ÚVVP LVH SR, 1998, s. 32-43. ISBN 80-88677-69-6
10. KIŠŠ, I.: *Odumieranie ľudskosti?* In: *Odumieranie ľudskosti*. Zvolen: ÚVVP LVH SR, 1998, s. 9-16. ISBN 80-88677-69-6
11. KLAUS, V.: *Modrá nikolu zelená planeta*. Praha: Dokořán, 2007. 164 str. ISBN 978-80-7363-152-9
12. KORTEN, D.C.: *Keď korporácie vládnu svetu*. Bratislava: Paradigma, 2001. 351 str. ISBN 8096860305
13. KUČÍREK, J.: *Ekofilozofia včera, dnes a zajtra*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2008. 107 s. ISBN 978-80-8094-286-1
14. KUSIN, O. – MAJZLAN, V.: *Humánna ekológia*. Bratislava: Občianske združenie

sociálna práca, 2005. 151 str. ISBN 80-89185-09-6

15. LORENZ, K.: *Odumieranie ľudskosti*. Praha: Mladá fronta, 1997. 200 str. ISBN 80-204-0645-X

16. LORENZ, K.: *Osem smrteľných hriechov*. Praha: Academia, 2001. 94 str. ISBN 80-200-0842-X

17. MERHAUT, B.: *Ľudské potreby, hodnoty a pseudohodnoty*. In: Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života. Olomouc: Univerzita Plackého Olomouc, 1997, s. 89-91. ISBN 80-7067-742-2

18. MUNZ, T.: *Od neľudskosti k ľudskosti*. In: Odumieranie ľudskosti. Zvolen: ÚVVP LVH SR, 1998, s. 17-24. ISBN 80-88677-69-6

19. ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultúra*. Banská Bystrica: Tlačiarne BB, 2006. 218 str. ISBN 80-89057-12-8

20. VALACH, M.: *Ekologická kríza – svet na predele*. In: Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života. Olomouc: Univerzita Plackého Olomouc, 1997, s. 61-64. ISBN 80-7067-742-2

Internetové zdroje

1. Joan Leotta. Consumerism. In: www.referenceforbusiness.com. 1998 (16.11.2010). Dostupné na: <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Consumerism.html>

2. Consumerism – history. In: www.experiencefestival.com. (16.11.2010). Dostupné na: http://www.experiencefestival.com/consumerism_-_history

3. Bethinee Snyder. Konrad Lorenz. In: www.muskingum.edu. Máj 1999 (17.3.2011). Dostupné na: <http://www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/lorenz.htm>

4. Karol Krištofovič. Konzumizmus. In: www.blogspot.com. 2. Jún 2009 (16.11.2010). Dostupné na: <http://nezavisli.blogspot.com/2009/06/konzumizmus.html>

5. Teodor Munz. Lorenz Konrad. In: www.encyklopedia.sme.sk. 5.11.2003 (20.3.2011). Dostupné na: <http://encyklopedia.sme.sk/c/1156562/lorenz-konrad.html>

6. Konrad Lorenz. Odumieranie ľudskosti. In: www.kruhzivota.sk. (19.3.2011).
Dostupné na: <http://www.kruhzivota.sk/odumieranie-ludskosti>
7. Prof. Ing. Václav Klaus, Csc. – životopisná data. In: www.klaus.cz. (2.4.2011).
Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/2470>
8. Reuters. Ropa do Mexického zálivu naďalej uniká, vyskytli sa problémy. In: www.spravy.pravda.sk. 9.5.2010 (15.11.2010). Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/ropa-do-mexickeho-zalivu-nadalej-unika-vyskytli-sa-problemy-pl5-/sk_svet.asp?c=A100509_153340_sk_svet_p23